

Ali Han, 1857 ayaklanmasında İngilizler'in yanında yer aldığı için onlar tarafından ödüllendirilmişti. Liyâkat Ali, sonradan üniversiteye dönüştürülen Aligarh'taki Muhammedan Anglo - Oriental College'i bitirdikten sonra İngiltere'ye giderek Oxford Üniversitesi'nde hukuk okudu ve avukatlık sertifikası alarak baroya kaydoldu. 1922'de Hindistan'a döndü. Önceleri dönemin pek çok aydını gibi Hint milliyetçiliğine eğilim göstermesine rağmen 1923'te Hindistan Müslümanları Birliği'ne katılarak bu hareketin önemli temsilcilerinden biri oldu. 1926-1940 yılları arasında United Provinces eyaletinin yasama meclisinde önce bağımsız milletvekili, ardından kurduğu Demokratik Parti'nin başkanı olarak görev yaptı ve 1931'den 1936'ya kadar bu meclisin başkan yardımcılığını yürüttü. O yıllarda eski canlılığını kaybeden Hindistan Müslümanları Birliği'nin tekrar canlanması için yoğun faaliyetlerde bulundu ve 1934 Nisanında Londra'dan dönerek birliğin başına geçen Muhammed Ali Cinnah'ı bunu yapmaya ikna edenler arasında yer aldı. 1936'da birliğin genel sekreterliğine getirildi ve 1947'ye kadar bu görevi yürüttü; ayrıca Hindistan'ı dolaşarak birliğin politikasını anlattı. Cinnah'ın sağ kolu olarak tanınan Liyâkat Ali, Pakistan'ın doğuşu yıllarında da olayların merkezinde bulundu. 14 Ağustos 1947'de Pakistan kurulunca Cinnah devlet başkanı, kendisi başbakan oldu. Çok geçmeden Cinnah'ın ölümüyle (1948) iki parçalı (Doğu Pakistan [Bangladeş] ve Batı Pakistan) yeni devletin bütün problemleriyle karşı karşıya kalan Liyâkat Ali, Dışişleri Bakanlığı'nın sorumluluğunu da üzerine alıp II. Dünya Savaşı sonrasının zor şartlarında milletlerarası alanda tarafsızlık politikası güderek Pakistan'ı yönetmeye çalıştı. Bu arada İslâm dünyasıyla yakınlaşmaya önem vererek Suriye, Türkiye, İran ve Endonezya ile dostluk antlaşmaları imzaladı. Ülke için-

de yeni bir Pakistan kimliği oluşturmaya ve bunun için ilk anayasanın hazırlanmasına gayret etti.

Liyâkat Ali Han, 16 Ekim 1951'de Ravalpindi'deki bir açık hava toplantısı esnasında gerçekleştirilen suikast sonucu öldürüldü. Pakistan'ın kuruluş sürecinin bütün aşamalarında daima en merkezdeki isimlerden birini oluşturmuş ve hayatı boyunca Cinnah'a bağlı kalıp Pakistan'ın varlığını öncelikle ona borçlu olduğuna inanmıştı. Azimliliği ve kararlarını uygulamadaki ısrarı ile kısa süren başbakanlığında büyük güven kazanmış, bu sebeple kendisine, Muhammed Ali Cinnah'a "kâid-i a'zam" diyen Pakistan halkı tarafından "kâid-i millet" (milletin önderi) unvanı verilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

M. Rafique Afzal, *Speeches and Statements of Quaid-i Millat Liaquat Ali Khan*, Lahor 1965; C. Muhammad Ali, *The Emergence of Pakistan*, New York 1967, s. 241-243, 291-300, 385, 386; H. V. Hodson, *The Great Divide*, London 1967, s. 326-350, 435-450; Mushtaq Ahmad, *Government and Politics in Pakistan*, Karachi 1970, s. 40-45; Ziaüddin Ahmad, *Quaid-i Millat; Liaquat Ali Khan; Leader and Statesmen*, Karachi 1970; G. Allana, *Eminent Muslim Freedom Fighters 1562-1947*, Delhi 1983, s. 281-294; Roger Douglas Long, *Liaquat Ali Khan: from National Agricultural Party to Muslim League* (doktora tezi, 1985), California University; Muhammad Reza Kazimi, *Liaquat Ali Khan: His Life and Times*, Oxford 2003; F. C. R. Robinson, "Liyâkat 'Ali Khan", *EP* (İng.), V, 779-781; "Liaquat Ali Khan", *Encyclopaedia of Muslim Biography: India, Pakistan, Bangladesh* (ed. N. K. Sing), New Delhi 2001, III, 392-400.

▲ AZMİ ÖZCAN

LİYÛN el-İFRİKİ

(bk. HASÂN el-VEZZÂN).

LİZBON

(bk. ÜŞBÛNE).

LOFÇA

Kuzeybatı Bulgaristan'da tarihî bir şehir.

Sofya'nın 168 km. kuzeydoğusunda, Tuna nehrinin kolu olan Osum'un ormanlık Balkan dağlarından çıktıktan sonra geniş Tuna ovasına ulaştığı yerde kurulmuştur. Bugün Loveç adını taşımaktadır. Osmanlı döneminde bir kaza merkezi olarak çok sayıda İslâmî esere sahip bulunan şehir "Altın Lofça" şeklinde anılmaktaydı.

Lofça Bulgarca'da "avcılar kalesi" anlamına gelir. Eski bir Roma kasabası olan Melta'nın dolaylı devamıdır. VI. yüzyılın ortalarında İmparator Iustinianos döneminde güçlendirilen bu şehre 600 yıldan sonraki tarihî kayıtlarda rastlanmaz. Adının yeniden kaynaklarda geçmesi, Bizans İmparatoru I. Isaakios Komnenos'un kaleyi işgal eden Peçenekler'e karşı hareket emri verdiği 1059 yılına rastlar. Bundan sonra şehrin adı, 1187'de Bulgarlar'ın Bizanslılar'a karşı isyan ettiği sırada üç ay süren başarısız bir kuşatmanın ardından İmparator Isaakios Angelos'un ikinci Bulgar Çarlığı'nın başlangıcı anlamına gelen Loveç / Lofça barışını imzalamak zorunda kaldığı olaylar sırasında geçer. O dönemde yöresi kayalıklarla çevrili bir tepenin üstünde kurulmuş küçük fakat güçlü bir kale durumundaydı. Kalenin güney tarafına doğru uzanan plato üzerinde surla kuşatılmış bir kasaba vardı. Kale ve surla çevrili alan toplam 2,5 hektarlık bir araziye kapsıyordu ve en çok 450-500 kişiyi barındırabiliyordu. Kalenin altında ayrıca 400-500 kişiyi içine alabilecek bir varoşun olması kuvvetle muhtemeldir. 1921 ve 1963-1966'da surla çevrili yerleşim bölgesinde yapılan kazılarda XI. yüzyıla ait bir kilise ile bir diğer küçük kilisenin temel kalıntılarına rastlanmıştır. XV. yüzyıl Osmanlı tarihçilerinden Neşri burayı, 790-791 (1388-1389) kışındaki seferde Çandarlızâde Ali Paşa'ya teslim olan Çar İvan Şişman'ın kalelerinin listesi arasında zikretmez. Şişman'ın bütün eyaletleriyle birlikte bu kalenin Yıldırım Bayezid'in orduları tarafından 795'te (1393) fethedildiği sanılmaktadır. Bulgar tarihçiliğinde yerli halkın kahramanca savunması sebebiyle Osmanlılar'ın 1474'e kadar burayı ele geçiremediği görüşü sıkça tekrarlanır. Ancak bu tarih Bosna'daki Loveç Kalesi'nin fethiyle ilgilidir.

Osmanlılar Lofça'yı alınca kaleye bir askerî garnizon yerleştirdiler. Şehir ve kale, 1444'teki Varna savaşı sırasında Haçlı ordusu tarafından tahrip edildi (*Gazavât-ı Sultân Murâd bin Mehemed Hân*, s. 45). Savaşın ardından kasabanın yukarı kısımlardaki yıkılan bölümü tekrar inşa edilmedi. Osmanlı döneminde Lofça, Osum Irmağının bir bükümünde içindeki kalenin altında yer alan düz arazide gelişmesini sürdürdü. 1444'ten sonra buraya Anadolu'dan Türk gruplar getirilip yerleştirildi. Niğbolu sancağının 884 (1479) tarihli en eski tahrir defterlerine göre Lofça'da 124 hıristiyan hânenin dışında elli bir hâne müslüman Türk

Liyâkat
Ali Han

bulunmaktaydı. Bu rakamlara göre toplam sivil nüfus 900'e ulaşıyordu. Kasabanın nüfusu 1479-1516 yılları arasında iki katına çıktı, 1516-1580 arasında iki katı da aştı. 1479'da müslümanların oranı % 29 iken bu oran 1516'da % 40'a ve 1580'de % 53'e yükseldi. Sofya'da muhafaza edilen ve yayımlanan 947 (1540) tarihli bir vakıf defterinde, Sultan Mehmed Camii'nin yanı sıra yeni inşa edilmiş Mehmed Çelebi Çavuş Muallimhânesi ve Mescidi ile Abacı Muslihiddin Mescidi, Hacı Mehmed Mescidi, Kadı Abdurrahman Mescidi ve Ali Çelebi Muallimhânesi'nden bahsedilir. 988 (1580) tarihli bir tahrir defterinde Yenicami'nin (Cami-i Cedid) adına rastlanır. Sonraları Hünkâr Camii diye adlandırılan Sultan Mehmed Camii kasabanın 1444 yılında tahrip edilmesinden kısa bir süre sonra inşa edilmiştir. 1612 tarihli sicillerde XIX. yüzyıla kadar hizmet veren Alemdar İsmâil Ağa Medresesi'nin adı geçer.

XV. yüzyıl ortalarında şehrin merkez olduğu Lofça kazası sınırları içinde Alâeddinler, Doyran obası ve Tatarlar adlı toplam otuz dört hâneli üç Türk köyü kuruldu. 922 (1516) tarihli tahrir defterinde en büyüğü elli bir hâneli Ömer obası olan, toplam 239 müslüman hâneye sahip dört Türk köyü daha kaydedilir. 1122'de (1710) kırk iki hâneli yeni bir köyün (Şahinkaya) mevcut olduğu tesbit edilmiştir. Bu arada hıristiyan Bulgarlar'ın Türk köylerine yerleşmeye başladığı, bu sebeple köylerin İslâmî kimliklerini yavaş yavaş kaybettiği dikkati çeker. 1873'te on köyün hâne sayısı 1596'ya ulaşmıştı ve bunun % 32'sini hıristiyanlar oluşturmaktaydı. Bulgarlar'ın müslüman köylerine yerleşmesini karşılık İslâmlaştırma Lofça'nın eski Bulgar köylerinde sürdü. II. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası Bulgar kaynaklarında İslâmlaştırma iki büyük kampanyanın sonucu olarak gösterilir. Buna göre ilki Yavuz Sultan Selim zamanında 1515-1516 yıllarında, diğeri Selim Giray idaresindeki Tatarlar'ın Macaristan'a savaşa giderken geçtikleri Lofça bölgesinde yaptıkları yağmalar sırasında yaşanmıştır; böylece Bulgar kökenli müslüman halk ("Lofça Pomakları" / Lovečki Pomatsi) ortaya çıkmıştır. Ancak bu kuramlar için kullanılan bilgiler XIX. yüzyılın tahri-fata uğramış kaynaklarına dayanır. 1516, 1545 ve 1580 tarihli tahrir defterleri 1580'e kadar çoğunluğu hıristiyan Bulgar olan, 1642'de ve özellikle 1710-1751 arasında hızlı bir İslâmlaştırma süreci yaşayan belli başlı Pomak köylerinin var-

lığına işaret eder. Pomak köylerinin en önemlilerinden biri olan Turski Izvor'un 1642'de nüfusunun çoğu müslümandı, burada 1710'da sadece bir hıristiyan aile kalmıştı. XIX. yüzyıla gelindiğinde nüfus tamamen müslümanlardan oluşmaktaydı. Yavuz Sultan Selim döneminde zorla müslümanlaştırıldığı iddia edilen Galata 1479, 1485, 1516 ve 1545'teki tahrir kayıtlarında bulunmaz. İlk defa 1580 tarihli tahrir defterlerinde zikredilen bu yerde altı müslüman ve on hıristiyan hânenin olduğu görülür. Lofça'nın en önemli otuz üç köyünde müslüman nüfusun genel nüfusa oranı 1479'da % 2, 1516'da % 4, 1580'de % 9, 1710'da % 19, 1751'de % 26 ve 1873'te % 28 idi. Lofça Pomakları yavaş ilerleyen ve neredeyse üç asra yayılan İslâmlaştırma sürecinin bir ürünüdür.

XVII. yüzyılda Lofça fazla bir gelişme göstermedi. Evliya Çelebi'nin 1663'te kasabada 3000 ev, yirmi iki mahalle (on altı müslüman, dört hıristiyan, bir Kıptî ve bir Mûsevî), yedisi camii otuz mihrap, üç medrese ve beş tekkenin varlığından bahsetmesi hayli abartılıdır. 1052 (1642) tarihli deftere göre kasabada yedi müslüman, beş hıristiyan mahallesiyle toplam 417 ev bulunmaktaydı (BA, TD, nr. 775). XVII. yüzyıldaki gerilemeden sonra kasaba yavaş yavaş toparlanıp eski durumuna kavuştu ve 1710'da % 48'i müslüman olan 558 hâneye (toplam 1250 kişi) ulaştı. XIX. yüzyılda hızla genişleyen Lofça'nın hâne sayısı 1845'te 1339 (% 66'sı müslüman), 1873'te 1660 (% 71'i müslüman) oldu. Lofça bu haliyle el sanatları, deri, metal, tekstil ve şarap üretimi merkezi durumuna geldi. 1286 (1869) tarihli *Tuna Vilâyeti Salnâmesi* kasabada 2205 evin, yirmi caminin, 603 dükkânın, iki hamam ve üç kilisenin bulunduğunu kaydeder. Diğer kaynaklar Lofça'da dört medresenin yer aldığını belirtir. Osmanlı dönemi sonunda kasaba, Osum nehri boyunca 2 km. uzunluğunda 65 hektarlık bir alana yayılmıştı. Bu haliyle Osmanlı dönemi öncesinden yirmi altı kat daha fazla bir büyüklüğe erişmişti. Felix Kanitz 1875 yılında Lofça'nın 12.000 nüfusu olduğunu belirtir. Aubaret, 1876'da Bulgar hıristiyanlarının nüfusunun sadece üçte birini oluşturduğunu yazar. 1290 (1873) tarihli salnâmede Lofça kazasının yetmiş yedi yerleşim bölgesi olduğu ve burada % 59'u müslüman 36.945 erkek nüfusun bulunduğu kaydedilir. Lofça kazası, imtiyazlı statüleri olduğu için sadece hıristiyan Bulgarlar'ın yaşadığı yerleşim bölgeleri

olarak gelişen, her birinde XVI ve XVII. yüzyıllarda inşa edilmiş büyük ve zengin birer manastırın yer aldığı Tetevan ve Troyan kasabalarını da içine alıyordu. Hıristiyan ve müslümanların oluşturduğu karışık bir nüfusu bulunan, XVII ve XVIII. yüzyıllarda büyük bir zenginliğe kavuşan bir maden şehri olan Etropole kasabası da Lofça'ya bağlıydı.

Türk-Rus savaşı sırasında Lofça 5 Haziran 1877'de Ruslar tarafından işgal edildi. Rifat Paşa kumandasındaki Osmanlılar'ın 15 Haziran'da Ruslar'ı geri püskürtmesine rağmen şehir 23 Ağustos'ta terkedildi. Müslüman halkın çoğu işgal sırasında veya hemen sonrasında şehirden ayrıldı. 1880'deki ilk Bulgar resmî nüfus sayımına göre Lofça'nın nüfusu sadece 5978 idi ve bunların ancak 497'si müslümandı. 1934'e gelindiğinde nüfus, 427 müslüman ve beş Mûsevî'nin dışında tamamı Bulgar 9420'ye yükselmişti. 1878'den sonra Bulgarca konuşan müslüman nüfusun (Pomak) ve Türkler'in bulunduğu köylerdeki büyük çoğunluğu Türkiye'ye göç etti. Bugün sadece dört köyde (Galata, Gradešnica, Pomašca, Lesnica ve Turski Izvor) Pomak nüfusu bulunmaktadır. II. Dünya Savaşı'nın ardından şehir nüfusunu telâfi etmekle birlikte eski güzelliğine kavuşamamıştır. Günümüzde 50.000 nüfuslu ve sanayisi oldukça hızlı gelişen bir şehirdir. Sanayi faaliyeti olarak elektrikli âletler, otomobil, motosiklet, tarım makineleri üretilir. Ayrıca gıda ve deri sanayiine ait fabrikalar vardır. 1980'lerde harap vaziyetteki eski Hünkâr Camii hâlâ duruyordu, diğerlerinin tamamı yok olmuştur. Ayakta kalan tek Osmanlı mimari eseri XVI. yüzyılın ilk dönemlerinden kalma, Üsküp'teki zengin külliye için gelir sağlama amacıyla inşa edilen Yahyâ Paşa'nın "Deli Hamamı"dır. Lofça, Müşir Derviş İbrâhim Paşa ve Ahmed Cevdet Paşa'nın doğum yeridir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 382, 452, 718, 775; BA, KK, nr. 2913; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VI, 161-164; *Turski Izvori za Bâlgarskata Istorija* (ed. N. Todorov - B. Nedkov), Sofia 1966, II, 271-289; *Turski Izvori* (ed. B. Cvetkova - A. Razbojnikov), Sofia 1972, III, 468-470; *Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehmed Hân* (nşr. H. İnalçık - Mevlüd Oğuz), Ankara 1978, s. 45; F. Kanitz, *Donau-Bulgarien und der Balkan*, Leipzig 1875-79, II, 145 vd.; *Sbornik Loveč i Lovčanski*, Sofia 1929-38, I-VII, tür.yer.; G. Ivanov, "Za minaloto na Lovčanskite Pomatsi", *Loveč i Lovčansko*, Sofia 1932, V, 266 vd.; B. Balevski, *Loveč i Lovčansko*, Sofia 1967; P. Mutafîçev, "Etropole. Iz našite Staroplaninski manastiri", *Izbrani Proizvedenija*, Sofia 1973, II, 303-339; H. J. Korn-

rumpf, *Die Territorialverwaltung im östlichen Teil der europäischen Türkei 1866-1878*, Freiburg 1978, s. 301-302; M. Harbova, *Gradostroistvo i Arhitektura po Balgarskite zemi prez XV-XIX vek*, Sofia 1991, s. 16-17, 92; R. Kovachev, *Opis na Nikopolskija Sandzak ot 80. te Godini na XV Vek.*, Sofia 1997, s. 94-95; Kemal Gözler, *Les villages pomaks de Lofça aux XVe et XVIe siècles d'après les tahrir Defters ottomans*, Ankara 2001, tür.yer.; O. Sâbev, *Osman-ski učilista v Balgarskite zemi XV-XIX vek*, Sofia 2001, tür.yer.; L. Miletić, "Lovčanskite Pomatsi", *Balgarski Pregled*, V/5 (1897), s. 67-78; J. Džangova, "Fouilles de la forteresse de Loveč", *Arheologija*, sy. 2, Sofia 1966, s. 32-41; B. Lory, "Une communauté musulmane oubliée: Les pomaks de Loveč", *Turcica*, XIX, Paris 1987, s. 95-117; *Entsiklopedija Balgarija*, Sofia 1982, III, 810-818.

MACHIEL KIEL

LOGOS

Hıristiyanlık'ta, Hz. İsa'nın Tanrı'nın kendisine hulûl etmiş ezeli ve ebedî kelâmı olduğu inancını ifade eden terim
(bk. KELİME; TESLİS).

LOĞ MİNARE

(bk. ENDERUN CAMİİ).

LOKMAN

(لقمان)

Kur'an'da kendisine hikmet verildiği bildirilen, peygamberliği tartışmalı bir din büyüğü.

Lokmân kelimesinin İbrânîce veya Sür-yânîce olduğu belirtilmektedir (Fîrûzâbâdî, VI, 90; Âlûsî, XXI, 82). Kur'an'da Lokman'la ilgili bilgiler, aynı adı taşıyan sûrede onun iki defa ismen zikredilmesinden ve oğluna verdiği bazı öğütlerin naklinden ibarettir (Lokmân 31/12-19). Buna karşılık Câhiliye şiirinde ve kısas-ı enbiyâ başta olmak üzere bazı İslâmî kaynaklarda Lokman'a dair çeşitli rivayetler yer almakta ve bu rivayetlerdeki bilgilerin aynı adı taşıyan veya benzer niteliklere sahip farklı kişilere ait olduğu ve bunların birbirine karıştırıldığı ifade edilmektedir. Gerçekte biri Kur'an'da zikredilen ve kendisine hikmet verilmesi sebebiyle Lokmânü'l-hakîm (Lokman Hekim) diye mâruf olan, diğeri ise Arap şiirinde Lokmân b. Âd olarak geçen iki kişinin mevcudiyeti yanında (Cevâd Ali, I, 316-317) zaman içinde muhtelif kişilere ait çeşitli özellikler de bu isim etrafında

toplanmıştır. Künyesiyle ilgili olarak Lokmân b. Âd (Vehb b. Münebbih, s. 78; Mufaddal ed-Dabbî, s. 151); Lokmân b. Âdiyâ b. Lüceyn b. Âd veya Lokman b. Âd b. Avs b. İrem (Meydânî, I, 429; II, 389); Lokman b. Ankâ (İbn Kuteybe, s. 25; Mes'ûdî, I, 57; Süheylî, I, 266); Lokman b. Bâûr b. Nâhûr b. Târeh (Sa'lebî, s. 266; Beyzâvî, II, 253) gibi bilgiler vardır.

İslâm'dan önce Araplar arasında uzun ömrü, bilgeliği ve darbimeselleriyle temayüz eden Lokman, Câhiliye dönemi şiirlerinde Hz. Hûd'un kavmine adını veren Âd'a nisbetle Lokmân b. Âd olarak geçmekte, ancak İslâmî kaynaklarda bu zatın Kur'an'da zikredilen Lokman olmadığı belirtilmektedir (Câhiz, I, 126; Fîrûzâbâdî, VI, 90). Hz. Lokman'ın Kur'an'da örnek bir şahsiyet olarak takdim edilmesi onun Arap toplumuca bilindiğini göstermektedir. Rivayete göre Âd kavmi günahkarlıkları ve peygamberlerini dinlememeleri yüzünden kuraklıkla cezalandırılınca (Taberî, *Târîh*, I, 219; İA, VII, 65) bu felâketten sadece Hûd ve ona inananlarla yağmur duası için Mekke'ye giden, aralarında Lokman'ın da bulunduğu bir heyet kurtulmuştur. İkinci Âd kavminin çekirdeğini oluşturan bu topluluk, yeni bir kuraklıktan korktuğu için başlarına geçen Lokman'la birlikte Sebe bölgesine göç etmiş, Me'rib Seddi de Lokman tarafından inşa edilmiştir (Cevâd Ali, I, 319).

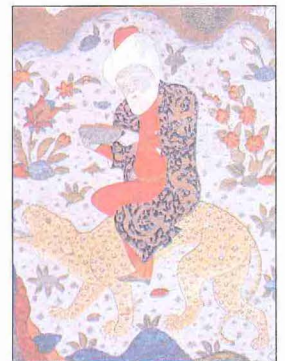
Lokman'ın ne kadar yaşadığı konusunda farklı rivayetler vardır. Bu rivayetlere göre Lokman Allah'tan uzun ömür dilemiş, tercih kendisine bırakılınca Araplar'da uzun ömürün simgesi olan kartaldan hareketle yedi kartal ömrü kadar yaşamayı istemiştir (Taberî, *Târîh*, I, 223). Lokman'ın beş yüz altmış bin, üç bin, üç bin beş yüz veya dört bin yıl yaşadığı nakledilmektedir. Bu sebeple kendisine "Lokmânü'n-nüsûr" (kartallar kadar uzun yaşayan Lokman) denildiği gibi "el-Muammer" (uzun ömürlü) lakabıyla da anılmıştır (Nüveyrî, XIII, 60). Ebû Hâtim es-Sicistânî uzun ömürlüler arasında Lokman'ı Hızır'dan sonra ikinci sırada zikreder (*el-Muammerün*, s. 4-5). Vefat ettiğinde Ahkâf'ta Hûd peygamberin kabrinin yakınına defnedildiği söylenir (Vehb b. Münebbih, s. 78-85). Yâkût, onun mezarının Taberiye gölünün doğu tarafında veya Remle'de, bir rivayete göre de Yemen'de olduğunu nakletmektedir (*Mu'cemü'l-büldân*, IV, 19).

Lokmân b. Âd hikmetli sözler söylemesiyle meşhur olduğundan Lokmânü'l-hakîm diye de mâruftur. Hz. Peygamber'in

Yemen'den gelen bir heyeti karşılarken onlara, "İman Yemenli'dir, hikmet Yemenli'dir" (Müslim, "İmân", 88-90) şeklindeki iltifatıyla Lokman'ın Yemen'deki Âd kavmine mensubiyetine atıfta bulunduğu öne sürülmüştür (Gutas, CI/1 [1981], s. 78). Lokman'a pek çok darbimesel atfedilmektedir (Mufaddal ed-Dabbî, s. 151-163). İmruülkays b. Hucr, Nâbîga ez-Züb-yânî, A'sâ, Lebîd b. Rebîa ve Tarafe b. Abd gibi şairler onun bu özelliğinden bahseder (Ebû Hâtim es-Sicistânî, s. 4-5; Horovitz, s. 133-135). Câhiliye Arapları Lokman'la ilgili birçok kussa biliyor ve kendisini hakîm diye niteliyordu. Bu özelliği Kur'an'da da vurgulanmaktadır (Lokmân 31/12).

Eski Arap kıssalarında Lokman, Âd kavmine mensup bir kişi olarak takdim edildiği gibi İslâmî kaynaklarda İsrâiloğulları'ndan biri olarak da gösterilmektedir. Buna göre Lokman, Hz. Eyyüb'un kız kardeşinin veya teyzesinin oğludur. Hz. Dâvûd zamanına yetişip ondan ilim öğrenmiş, Dâvûd peygamber oluncaya kadar fetva vermiş, sonra da onun yardımcısı olmuştur (Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, XXI, 67). Yunan filozofu Empedokles'in Lokman'dan hikmet okuduğu rivayet edilmektedir. Lokman'ın İsrâiloğulları'nın kâdılarında biri olduğu, Hz. Dâvûd veya Hz. İsa ile Hz. Muhammed arasında yaşadığı da öne sürülmektedir (Âlûsî, XXI, 82). Diğer taraftan Benî İsrâil'den birine ait Habeşî (İbn Kuteybe, s. 25) veya Nübeyli (Sa'lebî, s. 266) siyahî bir köle olduğu gibi başka rivayetler de vardır (Vehb b. Münebbih, s. 78; Mes'ûdî, I, 57).

Rivayete göre Lokman'dan nübüvvetle hikmetten birini seçmesi istenince hikmeti tercih etmiş, hilâfet Dâvûd'a verilmiş, Lokman da ona vezir olmuştur (Kurtubî, XIV, 60). İkrime el-Berberî ve Şa'bî onun nebî olduğunu söylemekteyse de Katâde b. Diâme, Mücâhid b. Cebr gibi âlimlere göre nebî değil hakîmdir (Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, XXI, 67).

Lokman Hekim'i gösteren bir minyatür (Kalender Paşa, *Kitâb-ı Falnâme*, TSMK, Hazine, nr. 1703, vr. 23^b)